

Maria SUBI
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

**Terminologia *candorii* în latină și în
română**

Abstract: (Terminology of *Candor* in Latin and Romanian) The notion of „white” is customarily expressed in Latin by the terms *candor* „shiny-white color” and *cand dus* „bright white” – which derive from **cand-* (the Indo-European root-word of fire and white brightness) and are constantly used in poetry to evoke the world of stars, animals, and plants, or to depict the ideal type of feminine beauty. The recognizable symbolism of white justifies also that the two phrases can go beyond the strictly chromatic sphere and receive a figurative value suggesting purity of feelings, the innocence of the soul. This abstract and moral connotation of *candor* and *cand dus* is identifiable in Romanian too, where the neologism *candoare* (lat. *candor*) signifies „purity, innocence”, while *candid* (lat. *cand dus*) stands for „pure, innocent”. On the other hand, it must be mentioned also that, in certain contextual uses, the noun *candoare* and the adjective *candid* regain their original chromatic signification, as it can be seen in the works of several illustrious Romanian writers.

Key-words: white, brightness, candor, cand dus, candoare, candid

Rezumat: Noiunea de „alb” este exprimată curent în limba latină prin *candor* „culoare alb-strălucitoare” și *cand dus* „alb sclipitor” – termeni care derivă din **cand-* (radicalul indo-european al arderii și al strălucirii albe) și care sunt folosiți constant în poezie pentru a evoca lumea stelelor, animalelor și vegetalelor sau pentru reprezentarea imagistică a tipului ideal de frumoasă feminină. Simbolistica, bine cunoscută, a albului explică însă și faptul că cele două vocabule pot să depășească sfera cromatică și să dobândească o valoare figurată, care privește puritatea sentimentelor, curajul sufletească. Acest semantism abstract, moral al lui *candor* și *cand dus* este identificabil și în limba română, unde neologismul *candoare* (lat. *candor*) înseamnă „puritate, nevinovăție”, iar *candid* (lat. *cand dus*) este „pur, nevinovat”. Pe de altă parte, trebuie menționat și că, în anumite utilizări contextuale, substantivul *candoare* și adjectivul *candid* își recaptează semnificația cromatică originală, așa cum se poate vedea în operele unor iluștri scriitori români.

Cuvinte-cheie: alb, strălucire, candor, cand dus, candoare, candid

Noiunea de „alb” este exprimată în limba latină prin substantive abstracte de tipul: *albit do*, *albor*, *alb do* – prea puțin în întrebuințate – și *candor*, *ris*¹. Acesta din urmă, *candor*, are la bază radicalul indo-european al incandescenței – **cand-*² – și evocă „albul strălucitor”, un alb atât de orbitor, încât senzația colorată se terge în fața luminozității sale, „une blancheur si éblouissante que la sensation colorée s’efface devant la luminosité”³. Asocierea substantivului *candor* cu adjectivul *marmoreus*(3) „ca marmura – de alb, de sclipitor”, la care se adaugă opoziția, prezentă în limbajul poetic, dintre *candor* și *niger*(3),

¹ Vezi J. André, *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1949, p. 34.

² De la acest radical, s-au format două verbe: unul care marchează starea (*candeo*₂-*ui* „a fi aprins, a străluci, a fi alb strălucitor”) și unul care marchează acțiunea (*cando*₃ „a face să ardă, a aprinde”) – vezi A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots, quatrième édition*, Paris, 1959, p. 91-92.

³ J. André, *ibidem*, p. 32.

care este un negru lucitor, „noir brillant”⁴, subliniaz acest tip de „éclat”⁵ al lui *candor*: *Perfacile extemplo rationem reddere possis;/ Cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore;/ Marmoreo fieri possint cand re repente* (Lucretius, II, 763-765) „U or i-ndat po i s - i dai tu seam / De ce un lucru care înainte/ Avea culoare neagr , dintr-o dat / Ca marmura de alb se poate face!”⁶ (p. 115). Ideea de alb eclatant, inclus în coninutul semantic al lui *candor*, explică raportarea sa constant la scânteierea pură și incandescentă a stelelor, „l'éclat des astres”⁷: *manibus tractata figura/ In tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae/ Cernitur in luce et claro cand re* (Lucretius, IV, 230-232) „când pipăim cu mâna/ Un lucru oarecare pe-ntunerice,/ Cunoaștem că e tot acela care/ Se vede la lumina alb-a zilei” (p. 204); *Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol;/ Inrigat adsidue caelum cand re recenti/ Suppeditatque novo confestim lumine lumen* (Lucretius, V, 283-285) „La fel cu soarele ceresc, izvorul/ Cel neseecat de splendidă lumină / El scaldă cerul tot cu alte raze/ și dă pe loc lumină din lumină”⁸ (p. 271); *Est via sublimis, caelo manifesta sereno;/ Lactea nomen habet, cand re notabilis ipso* (Ovidius, *Met.*, I, 168-169) „E sus o cale în cer, care-n vreme senină se vede,/ Strălucește de alb fiind: Calea Lăptelui”⁹ (p. 269).

Utilizat ca echivalent nominal al lui *albus*(3)¹⁰, *candor*, -ris este asociat curent în poezie cu adjectivul *niv lis*(2) „de z pad” și cu substantivul *nix, nivis* „z pad”, care accentuează ideea de strălucire, raportându-se comparativ la alba scânteietoare a zăpezii. **Cand re niv li**, de un alb zăpezii sunt la Vergilius căii luptătorilor, care întrec zăpada prin albul sclipitor: *Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi/ Tondentes campum late, cand re niv li* (*Aen.*, III, 537-538) „Aice, răsfașă și pe câmp, vâzută-am/ P scând în iarba patru cai, ca neaua/ De albi: fu asta-ntâia prevestire”¹¹ (p. 157); *Poscit equos gaudetque tuens ante ora frementes;/ Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;/ Qui cand re nives anteirent, cursibus auras;/ Circumstant properi aurigae manibusque lacessunt/ Pectora plausa cavis et colla comantia pectunt* (*Aen.*, XII, 82-84) „Astfel grăind, el zornice se întoarce / La vatră-i; cere căii și, vâzându-i./ Se bucură freacă sub ochii-i./ Chiar Oritia-i dăse lui Pilumnus/ În dar; mai ninsurii decăt zăpada./ În goana lor ei lasă-n urmă vântul” (p. 585). În termeni similari, este descris la Silius Italicus o cerboaică (*cerva*) neobișnuită, care depășește deopotrivă zăpada (*nivem*) și lebedele (*ol res*) prin splendidă sa alba (**cand re**): *Cerva fuit, raro terris spectata colore;/ Quae cand re nivem, cand re anteiret ol res* (*Punica*, XIII, 115-116).

Trecând din sectorul animalier la tema corpului uman, trebuie spus că reprezentarea imagistică a tipului ideal de frumusețe¹² beneficiază și ea de acest substantiv, *candor*, care face referire la culoarea tenului, acel alb proaspăt, strălucitor și pur, dorit cu ardore de

⁴ *Ibidem*, p. 33.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Vezi Lucretiu, *Poemul naturii*, [traducere din lb. latin : prof. T. Naum], București, Editura științifică, 1965.

⁷ J. André, *ibidem*, p. 33.

⁸ Ecourii ale unor asemenea descrieri lucretiene răsfașă în *iganiada* lui I. Budai-Deleanu (vezi Valy Ceia, *Narativ și descriptiv în iganiada lui I. Budai-Deleanu*, [Timișoara], Editura Universității de Vest, [2002], p. 100-102, 174).

⁹ Vezi ediția Publius Ovidius Naso, *Opere*, [Chișinău], [Editura Gușău SRL], [2001].

¹⁰ Cu privire la acest rol al lui *candor*, vezi J. André, *ibidem*, p. 34.

¹¹ Vezi Publius Vergilius Maro, *Eneida*, prefață și traducere din limba latină : G.I. Tohneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Anteb, 1994.

¹² Vezi J. André, *ibidem*, p. 324-325.

femeile romane¹³ i cântat în versuri de poezii latine, care vorbesc în „la blancheur de la peau” o condiție *sine qua non* a farmecelor fizice, „une exigence fondamentale de la beauté féminine telle que la conçoivent les Romains”¹⁴. Într-un asemenea context, Propertius descrie în termeni elogioși o copilă cu pielea gingașă, desvârșită de alb: *pleno teneram cand re puellam* (II, 25, 42). Pe de altă parte, Tibullus înfățișează în tonuri ditirambice grația aproape feminină a lui Phoebus Apollo, întrucât, în mod excepțional, un bărbat poate constitui și el „l’objet d’une telle description”¹⁵, atunci când, pentru a vorbi despre „une jolie femme” (*formosa Neaera*), își însușește „la carnation d’une jolie femme”¹⁶, splendidă și albaștră corporal fiind comparat de artist cu luminoasa paloare a astrului nocturn: *Candor erat qualem praeferat Latonia Luna, / Et color in niveo corpore purpureus, / Ut iuveni primum virgo deducta marito / Inficitur teneras ore rubente genas* (III, 4, 29-32) „Palid era, cum arată și Luna, copila Latonei, / și se împurpura trupul ca neaua de alb, / Cum se împurpura gingași obrăjii fecioarei și gura / Cum și se-mpurpura când dus-și la tânărul soț”¹⁷ (p. 119-121). Asemenea „caractéristiques de la beauté féminine”¹⁸ se regăsesc și în portretul tânărului Narcissus, a căruia cum apare el oglindit în versurile lui Ovidius: *spectat humi positus geminum, sua lumina, sidus / Et dignos Baccho, dignos et Apolline crines / Inpubesque genas et eburnea colla decusque / Oris et in niveo mixtum cand re ruborem* (*Met.*, III, 420-423) „Stă și privește, lungit, ochii și stele gemene, pe tânărul / Vrednic de Bacchus și vrednic de-al lui Apollo și fața / Smeașă și gătușă de filde și farmecul gurii și albul, / Rumen pe-obraji” (p. 331).

Apreciind în mod deosebit frumusea acestui tip de *candor*, poetul din Sulmona reliefează mereu un aspect aparte al femeilor de a obține un ten imaculat cu ajutorul fardurilor: *Scitis et inducta cand rem quaerere creta: / Sanguine quae vero non rubet, arte rubet* (*Ars amandi*, III, 199-200) „Da și feței voastre albaștră cu ceară-adunată -nă tuibeie / și rumeneală -nă obrăji, dacă din fire n-aveți” (p. 211), dar le și recomandă acestora să înșereze secrete artificiale lor și să creeze impresia unui colorit natural, căci „mieux vaut laisser croire aux hommes que leur blancheur (*candor*) est naturelle”¹⁹: *Cur mihi nota tuo causa est cand ris in ore?* (*Ars amandi*, III, 227) „Oare de ce știu eu din ce pricină și-e fața ca neaua?” (p. 212). Același cântec al iubirilor gingașe, *tenerorum lusor amorum* (*Tristia*, III, 3, 73), zugrăvește un trup candid-virginal, „la jeune fille qui rougit”²⁰ din pricina efortului (*Inque puellari corpus cand re ruborem / Traxerat*) sau comentează efectele, remarcabile sub raport cromatic, ce se înregistrează pe o față de un alb feciorelnic, aflat sub imperiul emoțiilor: *passu volat alite*

¹³ Vezi Lydia Pelletier-Michaud, *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l’Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l’obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Québec, 2007, p. 103-106. De menționat, de altfel, că Ovidius, în *De medicamine faciei femineae* (53-68, 98-99), oferă femeilor câteva rețete cu sulimanuri, menite să redea pielii lor „son éclat blanc” (vezi Lydia Pelletier-Michaud, *ibidem*, p. 105).

¹⁴ Lydia Pelletier-Michaud, *ibidem*, p. 104-105.

¹⁵ *Ibidem*, p. 116.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Vezi Albius Tibullus și autorii *Corpusului tibulian*, ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers, 1988.

¹⁸ Lydia Pelletier-Michaud, *ibidem*, p. 119.

¹⁹ *Ibidem*, p. 105.

²⁰ *Ibidem*, p. 120.

*virgo./ Quae quamquam Scythica non setius ire sagitta/ Aonio visa est iuveni, tamen ille decorum/ Miratur magis: et cursus facit ipse decorem./ Aura refert ablata citis talaria plantis,/ Tergaque iactantur crines per eburnea, quaeque/ Poplitibus suberant picto genualia limbo;/ Inque puellari corpus **cand re** ruborem/ Traxerat, haud aliter, quam cum super atria velum/ Cand da purpureum simulatas inficit umbras (Met., X, 587-596)* „Iat , cu pa i-naripa i î i ia avântul fecioara./ De i p rea c-a trecut ca s geata scitic , totu i/ Atonianului tân r mai mult îi pl cu Atalanta,/ C ci alergarea cu mult mai frumoas o face. Ca vântul/ Zboar pe lâng picioarele-i iu i leg turile gleznei;/ i peste umerii albi ca de filde îi flutur p rul; / Iar la genunchi fâlfâiau genunchere de pânz -nflorat ./ Albul ei trup de fecioar acuma ro ise, cum piatra/ Albelor atrii ro e te, umbrit de v lul de purpur” (p. 513); *Cand da **cand rem** roseo suffusa rubore/ Ante fuit; niveo lucet in ore rubor (Amores, III, 3, 5-6)* „Trandafirii rumenelii i-nfloreau pe obraji alt dat :/ Îi rumenesc i acum dalbii obraji ca de nea” (p. 62).

Echivalentul adjectival al lui *candor*, -ris este *cand dus*(3), „alb sclipitor”, cuvânt cu valoare poetic , merit s ilustreze – în opozi ie cu *albus*(3), albul neutru, lipsit de str lucire – „la notion d’*éclat*”²¹: *sed aliud est **cand dum** esse, id est quadam nitenti luce perfusum*, scrie Servius²². Reprezentând ceea ce culoarea alb are în ea pl cut, virginal²³, adjectivul ajunge s concentreze în sine toate calit ile, toate virtu ile posibile, dat fiind c „la blancheur est le symbole du bon et du beau”²⁴. Valorificat ca simbol al binelui i al frumosului, *cand dus* exprim , dincolo de cromatic , sentimentul – pozitiv – pe care vederea sa îl declan eaz în noi: „*Candidus* marque le rapport entre la couleur de l’objet et nous, c’est-à-dire exprime, outre sa qualité pure, le sentiment que sa vue suscite en nous, toujours mélioratif”²⁵. Comentând sensul acesta meliorativ al termenului, J. André afirm : „Le blanc étincelant a une beauté particulière; une idée de grâce et de charme s’est tout naturellement attachée à *candidus* qui devient ainsi un substitut affectif d’*albus*”²⁶.

În poezia latin , albul acesta str lucitor, înzestrat cu o frumoasă e i un farmec cu totul aparte, calific în primul rând astrele – „objets d’une blancheur si éblouissante”²⁷, încât *cand dus* este utilizat pentru a indica mai degrab „l’*éclat* des astres que leur couleur”²⁸: *cand da luce* (Lucretius, V, 777) „lumin alb ”; *cand da sidera* (Lucretius, V, 1210) „a trii scânteietori”; *cand dus* [...] / *Taurus* (Vergilius, G., I, 217-218) „Taurul str lucitor”; *cand da* [...] / *Luna* (Vergilius, Aen., VII, 8-9) „luna alb ”; *stellis* [...] *cand dis* (Horatius, *Carmina*, III, 15, 6) „stelele sclipitoare”. Acela i „blanc éclatant, blanc éblouissant”, cum îl nume te Félix Gaffiot²⁹, este caracteristic z peziî i peisajelor hibernale, dup cum se poate vedea într-un bine cunoscut pasaj hora ian: *Vides ut alta stet nive **cand dum**/ Soracte (Carmina, I,*

²¹ J. André, *ibidem*, p. 35.

²² *Vezi Commentary on the Georgics of Vergil*, III, 82.

²³ *Vezi J. Marouzeau, Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, Les Belles Lettres, 1935, p.152.

²⁴ *Sophie Schulbaum, La symbolique de la lumière et des couleurs chez Virgile, Eos*, XXXIII (1930-1931), p. 126.

²⁵ J. André, *ibidem*, p. 36.

²⁶ *Ibidem*, p. 35.

²⁷ *Ibidem*, p. 32.

²⁸ *Ibidem*, p. 33.

²⁹ *Vezi Dictionnaire français latin*, Paris, Hachette, [1934], p. 252.

9, 1-2) „Vezi cum se-nal -n naltul om t sclipind/ Soracte”³⁰ (p. 87). Dincolo îns de elementul acesta peisagistic, adjectivul *cand dus* poate fi atribuit i vegetalelor, p s rilor sau patruipedelor: *cand da populus* (Vergilius, B., IX, 41) „un plop alb”; *cand da [...] avis* (Vergilius, G., II, 320) „pas re alb ”; *aries [...] cand dus* (Vergilius, G., III, 387) „un mistre alb”; *cand da [...] / Lilia* (Vergilius, Aen., VI, 707-708) „crini albi”; *Cand da [...] sus* (Vergilius, Aen., VIII, 82-83) „o scroaf alb ”; *cand dus agnus* (Tibullus, II, 5, 38) „un miel alb”; *cand da mala* (Tibullus, III, 4, 34) „merele albe”; *cand da lilia* (Ovidius, Met., IV, 355) „crini albi”; *cand da [...] ciconia* (Ovidius, Met., VI, 96-97) „barz alb ”; *nive candidioribus [...] equis* (Ovidius, Met., VIII, 373-374) „cai mai albi decât z pada”.

Pe de alt parte, trecând la planul uman, trebuie spus c , în domeniul vestimentar, epitetul face trimitere la *vestis cand da* – inuta alb festiv , men ionat în leg tur cu „l’usage des vêtements blancs aux jours de fête”³¹ – sau la *toga cand da*, toga albit cu cret pentru a ajunge de un alb sclipitor (*toga cret ta*)³², aceasta fiind toga purtat de aspiran ii la demnit ile publice, care deveneau astfel *candid ti*, candida i³³: *vestis/ Cand da* (Catullus, LXIV, 307-308) „strai alb”; *cand da turba* (Tibullus, II, 1, 16) „mul imea înve mântat în alb”; *cand da turba* (Ovidius, Fasti, II, 654; IV, 906) „gloat îmbr cat în alb”; *cand da veste* (Titus Livius, V, 22; XXI, 62; XXIV, 10) „haine albe”; *cand dam togam* (Titus Livius, XXVII, 34); *toga cand da* (Titus Livius, XXXIX, 39) „toga alb de candidat”.

Cel mai frecvent îns , calificativul este întrebuint at cu referire la cromatica unor „corpuri de ninsori”: *cand da puella* (Catullus, XIII, 4) „o dalb copil ”; *Cand da [...] vestigia* (Catullus, LXIV, 162) „albe picioare”; *Cupido [...] cand dus* (Catullus, LXVIII, 133-134) „Cupidon cel alb la fa ”; *Quintia [...] cand da* (Catullus LXXXVI, 1) „Quintia cea alb ”; *cand da Nais* (Vergilius, B., II, 46) „o naiad alb ”; *Cand dus [...] Daphnis* (Vergilius, B., V, 56-57) „Daphnis, alb la trup”; *Nerine Galatea, [...] candidior cynnis* (Vergilius, B., VII, 37-38) „Nereid Galatea, mai alb decât lebedele”; *Venus, [...] dea cand da* (Vergilius, Aen., VIII, 608-609) „Venus, zei a dalb ”; *pectora cand da* (Vergilius, Aen., IX, 432) „pieptul alb”; *cand dos [...] umeros* (Horatius, Carmina, I, 13, 9-10) „umeri albi”; *cand dae/ Cervici* (Horatius, Carmina, III, 9, 2-3) „gât alb”; *pede cand do* (Horatius, Carmina, IV, 1, 26) „picior alb”; *Aurora [...] cand da* (Tibullus, I, 3, 93-94) „dalba Auror ”; *cand dus [...] sinus* (Tibullus, I, 10, 68) „sân alb”; *Cand daque [...] crura* (Tibullus, III, 9, 10) „dalbe t lpi”; *cand da membra* (Tibullus, III, 10, 6) „albul trup”; *Cand da [...] colla* (Propertius, III, 17, 29) „gât alb”; *cand da [...] brachia* (Propertius, II, 22, 5-6) „bra e albe”; *Cand da [...] colla* (Ovidius, Amores, I, 5, 10) „albul grumaz”; *brachia Sithonia candidiora nive* (Ovidius, Amores, III, 7, 8) „bra e mai albe decât z pada din Tracia”; *cand da Cydro* (Ovidius, Heroides, XV, 17) „alba Cydro”; *cand da [...] brachia* (Ovidius, Heroides, XX, 142) „albele bra e”; *cand da [...] membra* (Ovidius, Met.,

³⁰ Vezi Horatius, *Opera omnia*. I. *Ode. Epode. Carmen saeculare*, edi ie îngrijit , studiu introductiv, note i indici: Mihai Nichita, edi ie critic , stabilirea textului i selec ia traducerilor din *Ode, Epode* i *Carmen saeculare*: Traian Costa, Bucure ti, Editura Univers, 1980.

³¹ J. André, *ibidem*, p. 38.

³² Vezi Isidor de Sevilla, *Etymologiarum sive originum libri viginti* (XIX, 24, 6): *Toga cand da eademque cretata in qua candidati, id est magistratum petentes, ambiebant, addita creta quo candidior insigniorque esset.*

³³ Pentru *candidatus*, vezi Cicero, *In Verrem*, II, 5, 37; idem, *Pro Murena*, 43, 44, 45, 57, 62, 67, 68, 70; idem, *Pro Milone*, XVI, 42; Titus Livius, V, 13; V, 14; X, 15; XXXIX, 32; XXXIX, 41 etc.

II, 607) „trup alb”; *Candidior folio nivei Galatea ligustri* (Ovidius, *Met.*, XIII, 789) „Galateea, mai alb decât petala de m lîn”.

Simbolistica pozitiv a albului³⁴, reprezentat de adjectivul *cand dus*(3) pe de o parte i substantivul *candor,- ris* pe de alt parte, explic îns i faptul c cele dou vocabule ajung s transgreseze „hotarele lumii fizice”³⁵ i s dobândeasc valori noi, figurate, care privesc cur enia sufleteasc , „la pureté dans les sentiments”³⁶: *At nunc tota tua est, te solum cand da secum/ Cogitat* (Tibullus, III, 10, 17-18) „Toat e ast zi a ta i la tine curat gânde te” (p. 149); *Quique est in caris animi tibi candor amicis* (Ovidius, *Tristia*, III, 6, 7) „Ce suflet bun i nobil aveai pentru prieteni” (p. 871); *Candor, in hoc aevo res intermortua paene./ Exigit ut faciam talia vota tuus* (Ovidius, *Pontica*, II, 5, 5-6) „Candoarea ta, această virtute-aproape moart / În veacul nostru,-mi cere s - i fac a a ur ri” (p. 964); *animae, qualis neque candidiores/ Terra tulit* (Horatius, *Satirae*, I, 5, 41-42) „suflete cum n-a z mislit p mântul mai curate”. Acest semantism abstract, moral, al lui *candor* i *cand dus*³⁷ se reg se te în limba român , unde neologismul *candoare* (din fr. *candeur*, lat. *candor,- ris*) înseamn „puritate, nevinov ie”, iar *candid* (din fr. *candide*, lat. *cand dus*) înseamn „pur, nevinovat”: „Nici o scânteie-ntr-însul nu-i candid i plin / Murdar este raza-i ca globul cel de tin ” (Mihai Eminescu, *Împ rat i proletar*); „este un idil lini tit i candid între doi oameni ce n-au con tiin a frumuse ii, nici a goliciunii lor”; „nu-i pot descrie expresia de nevinov ie, *candoare* i amor din fa a ei...” (Mihai Eminescu, *Cezara*); „mie nu-mi plac îngerii, [...] cu toat fiin a lor candid , cu z pada cea cast a fe ei, a umerilor, a sânului lor” (Mihai Eminescu, *Avatarii faraonului Tlâ*); „ar mai putea rec p ta acel miros al tinere ii, acea *candoare* angelic a zilelor mele de copil ” (Mihai Eminescu, *Amalia*); „Ascult , harul a trecut prin ei/ Virginal, candid i holtei,/ Dumnezeie te” (Tudor Arghezi, *Har*); „Odinioar , ne soseau prin curte/ i stau de vorb -n cântece cu noi,/ Îngerii mici cu aripile scurte/ i sfin ii *candizi* în stihare noi” (Tudor Arghezi, *Evolu ii*)³⁸.

Dar, de i valorile acestea abstracte sunt cele mai frecvente, trebuie subliniat i faptul c adjectivul *candid* – un împrumut latino-roman, accentuat fie *candid* (dup etimonul fr. *candide*), fie *cândid* (dup etimonul lat. *când dus* sau it. *cândido*)³⁹ – alunec uneori spre semnifica ia cromatic pe care o avea în limba latin . Drept exemplu, pot fi aduse versurile lui Nicolae Labi , ce evoc , semnificativ, *candida* z pad ⁴⁰ sau *candida* înflorire a cire ului: „Am/ iubit iubirea pur / Floare ro ie pe gur / i în/ inim arsur / În priviri z pezi *candide*/ i-n piept/ voci necontenite” (*Am iubit...*); „Sunt bucuos c ast zi a nins întâi i-ntâi,/ C azi întâia oar sunt drept precum o spad / C îmi mângâie fruntea întâiul t u

³⁴ Vezi G.I. Toh neanu, *Dic ionar de imagini pierdute*, Timi oara, Editura „Amarcord”, 1995, p. 86.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ J. André, *ibidem*, p. 37.

³⁷ Vezi A. Ernout, A. Meillet, *op. cit.*, p. 92.

³⁸ Pentru alte exemple de aceea i factur , vezi G.I. Toh neanu, *Dic ionar de imagini pierdute*, p. 87 i Simona Constantinovici, *Dic ionar de termeni arghezieni*, volumul I (A–F), Timi oara, Editura Universit ii de Vest, 2004, p. 148.

³⁹ Vezi în această privin G.I. Toh neanu, *Dic ionar de imagini pierdute*, p. 86.

⁴⁰ Vezi Georgeta Mihele, *Stilistic i irizare poetic în registrul cromatic labi ian*, Editura Universit ii din Oradea, 2010, p. 151, 163.

c lcai,/ C -s negru în pustia *candid*⁴¹ de z pad ” (*Umanism*); „Iat , azi-noapte, prin geamul deschis,/ Cire ul mi-a-ntins o-nflorire *candid* ./ Iat , i-or prinde pe umeri, curând,/ To i pomii o alt-aromat hlamid ” (*Cântec în doi*). La rândul s u, un alt scriitor român, Garabet Ibr ileanu, asociaz adjectivul *candid* cu ideea de lumin astral , amintind astfel uzul lui *cand dus* din poezia latin : „Luna, izbutind în sfâr it s urce Ceahl ul dinspre Buhani a, ap ru *candid* i sinistr între dou stânci” (*Adela*). Pe de alt parte, Mihai Eminescu întrebuin eaz acest lexem într-un context ce sugereaz sensul s u primar din latin , unde radicalul *cand-* este mai întâi radicalul arderii i abia apoi al str lucirii albe⁴², fapt ce explic utilizarea sa frecvent „pour un métal incandescent”⁴³. C tre ideea de combustie i de luminozitate aprins , înv p iat , înfl c rat trimite i expresia „*candida*-i vâlvoare” din urm torul fragment eminescian: „Spun lumii large steaguri tricolore./ Spun ce-i poporul mare, românesc./ Când s-aprinde sacru *candida*-i vâlvoare,/ Dulce Românie, asta i-o doresc” (*Ce- i doresc eu ie, dulce Românie*).

Cât despre în elesul dintâi, cromatic, al termenului *candoare*, acesta apare în scrierile unor autori, care, abandonând o perspectiv lingvistic strict orizontal , recur la perspectiva istoric , vertical , întorcându-se astfel la origini, adic la limba latin . A a procedeaz de pild George C linescu⁴⁴, criticul ce merge la obâr ia cuvântului *candoare* atunci când, citând din Eminescu versurile „Îndur -te i las privirea-mi s-o consol/ La alba str lucire a gâtului t u gol” (*Apari s dai lumin*), afirm : „Pupila lui Eminescu cap t pentru *candoarea* corporal o acuitate rar ”⁴⁵ (p. 236). Iar drept comentariu la urm torul fragment din *Icoan i privat*: „De vrei ca toat lumea nebun s o faci,/ În catifea, copil , în negru s te-mbraci –/ Ca marmura de alb cu fa a ta r sari,/ În bol ile sub frunte lumin ochii mari/ i p rul blond în caier i umeri de z pad –/ În negru, gur -dulce, frumos o s - i mai ad !”, George C linescu vorbe te despre „*candoarea* z pezoas ” a femeii eminesciene – „*candoare*” subliniat de bra ele-i „*candide* i reci” (p. 235) i aflat în contrast cu ve mintele „întunecate”: „Pentru a face s salte i mai mult *candoarea* z pezoas i aur ria p rului poetul închipuie te cu fastuoas fine e decorativ ve minte grele întunecate” (p. 237).

Pe urmele distinsului c rturar român, profesorul G.I. Toh neanu apeleaz i el – în traducerea *Eneidei* vergiliene – la semnifica ia originar a acestui substantiv i, men ionând insula Paros, cea „str lucind de-a marmorei *candoare*”, restituie *candorii* identitatea sa coloristic primar : „Rând pe rând, trecur m/ Pe lâng Naxos, pe-ale c rei vârfuri/ Bacante chiuie; pe lâng verdea/ Donusa, iar apoi pe lâng Paros./ Cea str lucind de-a marmorei *candoare*” (p. 135). Cadrul este aici altul, fire te, dar este avut în vedere i de ast dat o însu ire cromatic , ce nu se mai raporteaz acum la un ideal de frumuse e uman , ci la un material pre ios: celebra marmur de Paros, apreciat în antichitate pentru alba a-i scânteietoare i socotit drept cea mai frumoas i cea mai de valoare dintre toate sortimentele de marmur . „Material de construc ie al unor str vechi i nobile arte”, marmura

⁴¹ De remarcat aici i contrastul cromatic ce se stabile te între *negru* i „pustia *candid* de z pad ”.

⁴² Vezi G.I. Toh neanu, *Dic ionar de imagini pierdute*, p. 84.

⁴³ J. André, *ibidem*, p. 31.

⁴⁴ Vezi G.I. Toh neanu, *Dic ionar de imagini pierdute*, p. 85-86.

⁴⁵ Vezi *Opera lui Mihai Eminescu*, 2, Bucure ti, Editura Minerva, 1976.

constituie, pentru ilustrul profesor, un „simbol al *candorii*, al str lucirii”⁴⁶, simbolism ce trebuie pus de bun seam în legătură cu deosebita capacitate a marmurii de a plasticiza și intensifica noțiunea de *alb*, după cum rezultă și din formula – extrem de frecvent în poezia eminesciană – *Ca marmura de alb*⁴⁷. Dar nu numai marmura are parte de asocierea cu acest tip de *candoare*, ci și un produs cosmetic precum *Nivea*, caracterizat, după cum atrage atenția G.I. Tohneanu, prin „*«candoarea»* lui... cromatic”, sintagmă interesantă, pentru că recuperează din nou sensul dintâi, propriu, al substantivului *candoare* – „albea strălucitoare”: „A adară: în latină *nivea* (cu accentul pe prima silabă, *ni-*) este un adjectiv însemnând «de zăpadă», «ca zăpada». Ca determinant pentru un produs cosmetic, *nivea* trimite, fără îndoială, la «*candoarea*» lui... cromatic”⁴⁸.

În concluzie, după cum se poate constata în operele unor iluștri autori români, cele două vocabule neologice, *candoare* și *candid*, își abandonează uneori în alesul abstract, moral, care le este atribuit în mod curent și se raportează – precum lat. *candor*, respectiv *candus* – la ideea de culoare: împrăștiată astfel din punct de vedere semantic, termenii își dezvăluie „frumusețea și prețurile noi”, savurate de toți iubitorii de limbă.

Bibliografie

- André, J., *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1949.
- Călinescu, George, *Opera lui Mihai Eminescu*, 2, București, Editura Minerva, 1976.
- Ceia, Valy, *Narativ și descriptiv în iganiada lui I. Budai-Deleanu*, [Timișoara], Editura Universității de Vest, [2002].
- Constantinovici, Simona, *Dicționar de termeni arhezieni*, volumul I (A–F), Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.
- Dicționarul limbii române*, întocmit și publicat după îndemnul regelui Carol I, tomul I, partea II, C, București, 1940.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1998.
- Ernout, A., Meillet, A., *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, quatrième édition, Paris, 1959.
- Gaffiot, Félix, *Dictionnaire français latin*, Paris, Hachette, [1934].
- Gușu, G., *Dicționar latin-român*, București, Editura Enciclopedică, 1983.
- Horatius, *Opera omnia*. 1. *Ode. Epode. Carmen saeculare*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita, ediție critică, stabilirea textului și selecția traducerilor din *Ode, Epode și Carmen saeculare*: Traian Costa, București, Editura Univers, 1980.
- Lăbiș, Nicolae, *Primele iubiri*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1962.
- Lucrețiu, *Poemul naturii*, [traducere din lb. latină : prof. T. Naum], București, Editura Enciclopedică, 1965.
- Marouzeau, J., *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, Les Belles Lettres, 1935.

⁴⁶ Vezi *Studii de stilistică eminesciană*, cap. *Un leitmotiv eminescian: marmura*, București, Editura Enciclopedică, 1965, p. 186.

⁴⁷ Vezi *ibidem*, p. 176-177.

⁴⁸ *Dicționar de imagini pierdute*, p. 195.

- Mihele, Georgeta, *Stilistic și irizare poetic în registrul cromatic labian*, Editura Universității din Oradea, 2010.
- Ovidius, Publius Naso, *Opere*, [Chișinău], [Editura Junimea], [2001].
- Pelletier-Michaud, Lydia, *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Québec, 2007.
- Schulbaum, Sophie, *La symbolique de la lumière et des couleurs chez Virgile*, *Eos*, XXXIII (1930-1931), p. 117-135.
- Ștefan, Lazăr, *Dictionar universal al limbii române, Vocabular general (A-D)*, ediție revizuită și actualizată de Alexandru Dobrescu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu și Victoria Zăstroiu., Mydo Center, 1995.
- Tibullus, Albius și autorii *Corpusului tibulian*, ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înaintea, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers, 1988.
- Tohneanu, G.I., *Dictionar de imagini pierdute*, Timișoara, Editura „Amarcord”, 1995.
- Idem, *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura Științifică, 1965.
- Vergilius, Publius Maro, *Eneida*, prefață și traducere din limba latină : G.I. Tohneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Anteb, 1994.